

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Reflecties

Herbronnen – Een zoektocht en vorming tot transcultureel systeemtherapeut

Judith Limahelu

1973

In mijn herinnering lopen wij daar, opa en ik. Opa is 77 jaar en ik ben 6. We lopen in een Zuid-Hollands dorpje richting de dijk. In zijn linkerhand heeft opa een stok, waarmee hij steun zoekt, en zijn rechterhand houd ik stevig vast. We lopen tegen de dijk op. We genieten van samen-zijn, zonder woorden, zonder besef van tijd. Bovenaan de dijk is een sigarenwinkel en we lopen naar binnen. De vertrouwde geur van tabak komt ons tegemoet. De verkoopster kent me. Ze vraagt met wie ik gekomen ben. Trots vertel ik dat dit mijn opa is. Opa lacht en koopt sigaren. We lopen verder over de dijk en gaan naar de veerpont bij de kerk. Mijn opa gaat op een bankje aan het water zitten en begint een praatje met de dorpsmannen.

Inleiding

Het voorgaande verhaal krijgt een andere context als ik vertel dat mijn opa een zwarte man was, een Molukse militair uit het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), die met zijn vrouw en kinderen in 1952 naar Nederland is gemigreerd.

Een verhaal achter een verhaal, met thema's die in mijn persoonlijke ontwikkeling van wezenlijk belang zijn. Ik ben opgegroeid in twee culturen, Moluks en Nederlands, in een dorp waar voornamelijk witte mensen woonden. Ik heb geleerd te pendelen tussen twee culturen, waarbij ik soms word aangesproken op het Molukse en soms op het Nederlandse deel. Dit is het verhaal van mijn zoektocht en mijn vorming tot transcultureel systeemtherapeut, die ten minste begon toen ik zes was en nog niet geëindigd is.

1974

Het is ochtend en ik sta mezelf aan te kleden in mijn slaapkamer. Ik trek mijn tuinbroek aan en mijn nieuwe schoenen. Ik werp een tevreden blik op dat meisje in de spiegel. Ik kijk wat langer en doe een stap naar voren om mezelf van dichtbij te bekijken. En opeens zie ik het. Alarmbellen rinkelen en met een schok word ik wakker geschud. Ik ben bruin! Opeens zie ik het en ik vraag me af: 'Wie zijn er nog meer bruin? Oma is bruin... mama niet, maar papa wel en... de kinderen in mijn klas niet.'

Het familieverhaal van de migratie

Van oorsprong zijn wij afkomstig van de Molukken, uit het dorp Tiouw op het eiland Saparoea. Mijn opa was als KNIL-militair gestationeerd in Bandung op Java.

In 1950 ontstond er een politieke impasse waardoor Molukse KNIL-militairen niet langer in Indonesië konden blijven. De Nederlandse regering besloot hen en hun gezinnen 'tijdelijk' naar Nederland te halen. De belofte was dat na een kort verblijf van maximaal vijf maanden in Nederland de Molukkers weer zouden terugkeren naar de Molukken. Ruim zestig jaar later zijn de Molukkers nog steeds in Nederland.

Mijn familie is dus onvrijwillig naar Nederland gemigreerd. Om Indonesië veilig te verlaten, werd de groep Molukkers onder politie-escorte overgebracht naar Tjandjung Priok, de haven van Jakarta. Mijn familie vertrekt op 7 maart 1951 met het schip De Roma en meert af aan de Lloydpier te Rotterdam op 8 april 1951. Aan boord van het schip zitten mijn grootouders met zeven van de acht zonen. Een migratie van Java naar Nederland met de hoop dat ze ooit zullen terugkeren naar hun thuisland Saparoea.

1992

's Morgens om negen uur vertrekken we per boot van Ambon naar het eiland Saparoea. Het eiland waar mijn wortels liggen, hier komt mijn familie oorspronkelijk vandaan. De boot is een open houten veerboot met in het midden een grote hoeveelheid bagage. We varen weg volgepakt met mensen en goederen. Na ruim twee uur varen zie ik vanuit de verte een enorm groot wit kruis opdoemen, daar is Haria, de haven van Saparoea. Bij aankomst zet ik met aandacht mijn voeten op de aarde, ik laat me meevoeren in de drukte van de mensen. Ik snuif de geur op van het eiland. Een ontspannen en tevreden gevoel gaat door me heen. Hier liggen mijn wortels. Ik voel me thuis!

Niemandland

De overtocht van Java naar Rotterdam was voor mijn familie letterlijk de overgang van het oude, bekende leven naar het nieuwe, onbekende leven. Gedurende de overtocht hebben mijn grootouders het gezin bijeengeroepen en gezegd: 'Wij weten niet hoe lang ons verblijf in Nederland zal duren. De Nederlandse regering heeft beloofd dat het verblijf in Nederland tijdelijk zal zijn. Wij denken dat ze het niet kunnen waarmaken en dat we langer in Nederland blijven. Pak alle kansen die je pakken kunt.' Ze wisten, evenals de ruim 12.500 andere Molukkers, niet wat hun te wachten stond. Mijn grootouders hebben hier gebruikgemaakt van 'herbronnen'. Het Vlaamse woord 'herbronnen' betekent letterlijk nieuwe kracht putten, je laten voeden of opnieuw laten inspireren door oorspronkelijke idealen. Het verhaal van mijn familiegeschiedenis heeft me kracht en inspiratie gegeven. Een mooie aanvulling hierop is de betekenis van mijn achternaam 'Limahelu': de vijf bronnen. Mijn grootouders hebben zich laten inspireren door hun oorspronkelijke idealen. In dit niemandland, in deze transitieel ruimte, hebben ze hun kinderen perspectief en uitdaging meegegeven.

Migratie als levensfaseovergang

Na aankomst in Nederland kreeg mijn opa, evenals alle andere KNIL-militairen, te horen dat ze 'gedemilitariseerd' oftewel ontslagen waren. Vervolgens werden de Molukkers verspreid over verschillende kampen in Nederland. Mijn familie werd overgebracht naar het voormalige concentratiekamp Westerbork in Drenthe, genaamd kamp Schattenberg. Woonoord Schattenberg was een woongemeenschap met maar weinig contact met de buitenwereld. Er was een school, een ziekenhuis, een schouwburg, een bioscoop en een badhuis.

De ontslagen KNIL-militairen kwamen iedere ochtend bijeen om de vlag te hijsen. Dit was een manier om hun positie en functie vast te houden en om gezamenlijk de verbinding te blijven zoeken. Mijn opa deed niet mee aan deze rituelen en nam er afstand van.

1992

Oom Sam en ik zitten aan het strand met een prachtig uitzicht over zee. Ik ben op reis van Java naar Ambon en naar Saparoea. Ik vertel aan oom Sam dat ik heel veel vragen heb: wie ben ik? Ben ik Moluks of ben ik Nederlands? Waar kies ik voor en hoe doe ik dat?

Oom Sam zegt: 'Identiteit ontwikkelt zich, die is geen vaststaand gegeven.' Hij vraagt: 'Wat is een Nederlandse of Molukse identiteit?'

Ik weet het niet. Je identiteit wordt onder andere bepaald door de taal die je spreekt. Ik spreek geen Maleis. Toch voel ik me Molukker en in sterke mate verbonden met de Molukken, met de cultuur, met het samenzijn en het heerlijke eten.

Oom Sam zegt: 'Identiteit wordt deels gevormd door je ouders. Aan jou zijn twee culturen overgedragen. Je moeder heeft haar perspectief van de Nederlandse cultuur overgedragen. Je vader heeft zijn perspectief van de Molukse cultuur overgedragen.'

We komen tot de conclusie dat er geen algemene noemer is en dat ik niet hoeft te kiezen. Het gaat erom dat ik mijn achtergrond en mijn cultuur ken, daar wordt mijn identiteit door gevormd.

Vanwege het ontslag kregen de Molukkers geen salaris, maar zakgeld, kledingbonnen en (Nederlands) eten uit een centrale gaarkeuken. Een belangrijke beschermjas voor mijn familie was ongetwijfeld de kookkunst van mijn oma. 'Beschermjassen' betekent bescherming bieden door een persoon of een groep te omhullen met vertrouwde omstandigheden (Tjin A Djie & Zwaan, 2007). Rituelen, foto's, ervaringen van vroeger naar boven halen, situaties creëren om in een moeilijke fase veiligheid en warmte te bieden.

Mijn oma haalde 's middags het eten op en ging het vermaken, zodat het 's avonds omgetoverd was tot een meer smakelijke 'Molukse' maaltijd. Zo is bijvoorbeeld het favoriete gerecht 'sajoerspruitjes' ontstaan.

Individu versus collectief

De Molukse gemeenschap is georganiseerd als collectief systeem; er is sprake van een sterke en hechte groepsvorming. De groepsidentificatie geeft duidelijke richtlijnen voor het denken en handelen. Mijn grootouders hebben zich deels onttrokken aan de richtlijnen van het collectief en hebben individuele besluiten genomen gericht op de toekomst. Anderzijds waren ze voorstander van een onafhankelijke republiek van de Molukken (de RMS) en voelden ze zich verbonden met dit ideaal. Deze twee perspectieven konden naast elkaar bestaan, het leidde niet tot uitsluiting uit de gemeenschap. Het is bijzonder dat deze twee aspecten, zowel het onttrekken aan het collectief als de verbinding blijven houden met de gemeenschap, naast elkaar konden bestaan. Hierin ligt een fami-

liewijsheid verscholen. De wijsheid van mijn familie is transparant zijn in wat we denken en doen, zonder de angst onze positie in het collectief te verliezen. Enerzijds een verlangen en een ideaal hebben, anderzijds gericht zijn op een concreet helder doel. Daarnaast dienstbaar en behulpzaam zijn voor anderen.

1975

In de woonkamer rinkelt de telefoon, papa neemt op: 'Limahelu.' Het blijft stil en ik zie dat hij schrikt, hij verstijft en met een verbeten gezicht gooit hij de hoorn op de haak. Ik weet dat er iets niet klopt.

De volgende dag zitten we – mijn ouders, mijn broer Hans (16) en ik – aan de keukentafel. Mijn vader vertelt dat mijn broer de komende dagen niet naar school gaat en ik mag voorlopig niet meer buiten spelen. Ik schrik. Niet buiten spelen? Hans zegt: 'Hoezo mag ik niet naar school? Ik wil gewoon naar school.' Mijn ouders vertellen dat we telefonisch bedreigd zijn met uitspraken als: 'We gaan je zoon de dijk afrijden', 'Op de boot met jullie, dan verzuipen we jullie bij Hoek van Holland', 'We gooien een steen door jullie ruit'. Hans en ik schrikken: 'Maar waarom?' Mijn vader vertelt over de Molukse treinkaping bij Wijster en tegelijkertijd de bezetting van het Indonesische consulaat te Amsterdam. Ik knik: 'Ja, papa dat weten we, maar daar hebben wij toch niets mee te maken?' Mijn vader: 'Dat klopt, Nona Manis, maar wij zijn ook Molukkers.'

Mijn familie was georganiseerd als wij-systeem. Mijn opa was de autoriteit in het gezinssysteem, een patriarchale familiestructuur. De opvoeding was niet gericht op individuele onafhankelijkheid, maar op het gezin als groep. De familieopdracht was om voor een goede toekomst te zorgen, om daarmee het voortbestaan van de familie te garanderen.

Toen het gezin nog op Java woonde tijdens de Japanse bezetting, hebben mijn vader en zijn oudste broer gezorgd voor de inkomsten van het gezin. Zij werden door mijn opa verantwoordelijk gesteld. Mijn vader: 'Het was zijn beslissing, daar ging je niet over in discussie. Er moest geld binnen komen. Wij waren de oudsten van het gezin.' Mijn vader en zijn broer werden betrokken in het oudersysteem, zij namen de taken van de ouders over. De grenzen tussen de generaties vervaagden. Mijn grootouders en hun twee oudste zoons vormden een subsysteem als verzorgers van het gezin.

Op basis van anciënniteit was de oudste broer van mijn vader de gezagsdrager. In Nederland heeft hij deze positie niet ingenomen. De reden daarvan is in mijn optiek dat mijn oom vanwege de migratie geen

idee heeft gehad hoe hij die positie moest innemen. Er is onderling geen overeenstemming ontstaan over wie de rol van gezagsdrager mocht innemen, hetgeen geleid heeft tot verschillende familieconflicten.

Ik denk dat er na het overlijden van mijn grootouders in mijn familie lange tijd geen overeenstemming is geweest over wie de gezagsdrager mag zijn. Het lijkt erop dat de veerkracht en creativiteit is verdwenen na het wegvallen van mijn grootouders.

2006

In mijn huis in Bilthoven staat de eettafel vol met bami, nasi en andere gerechten. Mijn familie zit te eten. Als we klaar zijn, spreek ik mijn familie toe: 'We zijn hier bij elkaar gekomen om te praten over oom Johannes.' Oom Johannes woont al jaren in Thailand. 'Hij ligt in het ziekenhuis, hij is erg ziek en verward. Hij vraagt naar de familie en wil terug naar huis...'

Herbronnen in Nederland

Mijn vader heeft gestudeerd en is chemisch analist geworden; daarmee heeft hij voldaan aan de familieopdracht van zijn ouders. Een succesvol verhaal van een man die als jongvolwassene in Nederland een nieuw bestaan heeft opgebouwd.

Als mijn vader en ik terugkijken naar zijn keuzen, concluderen we dat hij geen bewuste keuze heeft gemaakt. Er was geen sprake van angst of twijfel om de eigen culturele identiteit te verliezen. Mijn vader had een doel, hij wilde gaan studeren en vrij snel na aankomst in Nederland heeft hij uitgezocht wat zijn mogelijkheden waren. Zijn ouders stonden volledig achter hem. Mijn vader ging intensief het interetnisch contact aan met de sociaal-culturele omgeving. Hij stapte er open en vol vertrouwen in. Zijn verwachtingen waren hoog.

Zijn droom was medisch analist te worden. Vanuit zijn referentiekader bestonden alle mogelijkheden om deze droom uit te laten komen. Toen hij zich inschreef aan de universiteit van Groningen werd hem verteld dat hij de studie niet mocht volgen omdat hij niet beschikte over de Nederlandse nationaliteit. Hier ontdekte hij het verschil tussen ideaalbeeld en werkelijkheid. Mijn vader heeft zijn droom bijgesteld. Hij is chemisch analist geworden.

Mijn vader pakte alle kansen om te integreren in Nederland. Hij had een goede baan, maar werd uitgesloten en gediscrimineerd omdat hij

goede prestaties leverde. Hij werd verliefd op mijn moeder, een Nederlandse vrouw. Zij werd door haar familie uitgestoten omdat ze met een zwarte man trouwde.

1975

Oom Elias, een neef van mijn vader, is met zijn gezin vanuit Ambon op vakantie in Nederland. Zijn dochter Nona en ik zijn even oud. We kunnen elkaar niet verstaan. Ik pak haar hand en neem haar mee naar buiten om samen te spelen. We doen tikkertje en hebben lol met elkaar. Opeens staat ze stil. Ze praat tegen me maar ik versta haar niet. Op het grasveld doet ze haar rok omhoog, trekt haar onderbroek naar beneden en begint te plassen. Ze doet het schaamteloos. Ik zeg verontwaardigd tegen haar dat ze naar de wc moet gaan. Maar ze verstaat mij niet. Ik ga naar huis en vertel boos aan mijn moeder wat er is gebeurd. Mijn moeder reageert rustig en neutraal. Ze legt uit dat Nona thuis geen wc heeft en dat zij het gewend is om het zo te doen.

Betekenis voor de praktijk

In mijn vorming tot transcultureel systeemtherapeut bij het Marion Arendsinstituut, een opleiding genaamd 'In het voetspoor van historie en cultuur', heb ik geleerd de invloed van de migratie van mijn Molukse familie te begrijpen en het migratieverleden in kaart te brengen. Dat heeft ervoor gezorgd dat ik de cultuur en de geschiedenis van mijn familie beter begrijp en daardoor mezelf beter begrijp. Vanuit verschillende contexten heb ik het mechanisme van uitsluiting ervaren. Ik groeide op in twee culturen; hierdoor leerde ik heen en weer te bewegen ('pendelen') tussen twee verschillende werelden. Ik groeide op met een of-of-perspectief ('ik ben of Moluks of Nederlands'), maar leerde gaandeweg steeds meer vanuit het en-en-perspectief ('ik ben en Moluks en Nederlands') te denken. Zo heb ik geleerd dat er meerdere perspectieven naast elkaar kunnen bestaan en hoe het is om daarmee om te gaan. In therapeutische systeemgesprekken ben ik me bewust van de ingrijpende invloed van een migratiegeschiedenis. Ik kan mijn opvattingen tijdelijk parkeren om zodoende vanuit het referentiekader van de ander te werken. Ik heb geleerd mijn eigen waarheid opzij te zetten, te wisselen van perspectief en te zoeken naar oplossingen in het referentiekader van de cliënt.

Herbronnen – Een zoektocht en vorming tot transcultureel systeemtherapeut

2011

We staan op het terras van ons nieuwe appartement en kijken vanaf de tiende verdieping naar beneden op de Lloydpier, de plek waar mijn familie voor het eerst voet aan Nederlandse wal heeft gezet.

Judith Limahelu is werkzaam als systeemtherapeut in de polikliniek van De Banjaard te Den Haag, een ggz-instelling voor kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking en mogelijk psychiatrische problemen. E-mailadres: judith.limahelu@gmail.com.

Literatuur

Tjin A Djie, K., & Zwaan, I. (2007). *Beschermjassen – Transculturele hulp aan families*. Assen: Van Gorcum.